

30 Et attēde ne fortè labaris in lingua, & cadas in cōspectu inimicorū insidiantium tibi, & sit casus tuus insanabilis in mortem.

CAue, inquit, tibi ne fortè per linguæ præcipitantiæ labaris in aliquod peccatum, & per peccatum cadas etiam in aliquod dedecus & pœnam videntibus inimicis tuis, qui vt insidiantur tibi ad hoc vt capiant te in sermone tuo, & ex ore tuo aliquid quod calumnientur rapiant: ita de ruina tua, ignominia & malo tuo gaudebunt, sitq̃ue casus tuus insanabilis per mortem, hoc est, quia læthalis est & mortiferus. Nam linguæ abusus & corporalem sæpe affert mortē, & semper æternam, nisi pœnitentiæ remedio sanetur. Cæterum tertia huius sententiæ pars addita est ab interprete, cum non sit in Græcis, vbi etiam hæc sententia bimembris est, vt aliæ ferè.

CAPVT VIGESIMVMNONVM.

1 Qui facit misericordiam, fœneratur proximo suo: & qui præuallet manu, mandata seruat.

Hoc toto ferè capite agitur de duplici gratia, altera quæ in dando & conferendo beneficio consistit, per mutuum, per donationem, per fideiussiones: altera quæ consistit in reddendo, per solutionem mutui, & liberationem à fideiussione. Gratia enim aut confertur, aut refertur. Porro cum, fœnerari alicui, dupliciter accipiatur, videlicet vel simpliciter pro mutuum alicui dare, vel pro dare ad vsuram, dupliciter etiam prior huius sententiæ pars exponitur. Sunt enim qui posteriori modo accipiunt in hoc sensu: Qui facit misericordiam subueniendo alterius necessitati, is fœneratur illi, quia quod ei impendit beneficij, recepturus est cum fœnore. Nam vt dicitur in Prouerb. Fœneratur Domino qui miseretur pauperis. Alij priori modo accipiunt, vt sit sensus: Qui haberi vult misericors, is proximo suo in necessitatibus illius dat mutuo. Atque hoc modo magis accipiendum videtur ex subiecta sententia, in qua verbum, fœnerari, accipitur pro, mutuū dare. In secunda parte is dicitur præualere manu, qui ad largiendum promptus est & facilis. Nam qui tenax est, non videtur fortis manu & præualidus, sed infirmus & impotens, vt qui manu ad dandum non vtatur, aut tenuiter ea vtitur. Secundum priorem Ergo primæ partis intelligentiam sensus huius partis est: qui largiter tribuit, is bene sibi consulit, quia facit quod ipsi mandatum est. Secundum posteriorem acceptionem sensus est: Qui haberi vult fortis manu, is sollicitus est vt faciat quæ ei mandata sunt de subueniendo suis proximis.

PROV. 19.

2 Fœnerare proximo tuo in tempore necessitatis, & iterum redde proximo in tempore suo.

Duo.

DVo præcipit hac sententia ad mutuuum pertinentia, quorum primum est de dando mutuo, & pertinet ad eos qui habent quod mutuo dent: alterum est de reddendo mutuo, & pertinet ad eos qui mutuuum acceperunt. ita vt sensus sit: Tu qui habes quod des, da mutuo proximo tuo in tempore necessitatis & indigentia illius: & vicissim tu qui accepisti mutuo, redde proximo in constituto tempore: vt sicut ille gratiam contulit, ita & tu referas. Quam posteriorem monitionem profequitur versu sequenti:

3 Confirma verbum, & fideliter age cum illo, & in omni tempore inuenies quod tibi necessarium est.

Verbum, inquit, promissionis tuæ, quo te obligasti ad reddendum certo tempore quod mutuo accepisti, confirma præstando promissum, & fideliter age cum eo qui tibi mutuuum dedit. Sic enim fiet vt quouis tempore inuenias qui tibi in tua necessitate succurrant, & dent mutuuum. Cur autem id tam sedulo moneat, sequenti narratione ostendit, quæ clarè commemorat multorum ingratitude & infidelitatem in reddendo quod acceperunt mutuo.

4 Multi quasi inuentionem æstimauerunt fœnus, & præstiterunt molestiam his qui se adiuuerunt.

Inuentionem vocat rem inuentam. Sunt enim plerique qui fœnus, hoc est, mutuuum acceptum reputant quasi rem inuentam, ita vt de illo reddendo non cogitent, quemadmodum de re inuenta reddenda homines ferè non cogitant. Ideoque molestiam præbent his qui ipsos in sua necessitate adiuuerunt, dum coguntur repetere debitum, & illud anxie expectare, aut etiam litibus extorquere. Horum mores pulchrè depingit cum subiicit:

5 Donec accipiant, osculantur manus dantis, & in promissionibus humiliant vocem suam.

6 Et in tempore redditionis postulabit tempus, & loquetur verba acediae & murmurationum, & tempus causabitur.

Aperta sunt hæc, & quotidiana experientia comprobantur. Multi enim dum mutuuum petunt, donec illud accipiant, osculantur manus à quibus cupiunt aliquid accipere, & venerantur plurimum & demissè eum cuius gratiam ambiunt, & vocem suam demittunt humiliter multa promittendo, nempe quod tempore præscripto certo reddent, quodque grati sint futuri, & gratiam præstitam semper agnitori. At contra in tempore reddendi, postulant sibi aliud tempus solutionis concedi & constitui, & pro humilibus illis verbis quæ prius loquebantur, loquuntur verba acediae, vel, vt habent multi libri, tædij, & murmurationum, cum tristitia scilicet loquentes, imò & cum murmurationibus contra eum qui dedit mutuuum, quasi seuerus sit & rigidus in repetendo, & non
solum

folūm ingratus in benefactorem hominem, sed etiam in Deum, causabitur tempus in quod incidit, accusans scilicet temporis sterilitatem, aut aliam aliquam incommoditatem, in tempus potius reiiciens solutionis dilationem & omissionē, quā in suam negligentiam & socordiam. Est autem in his sententijs mutatio numeri in scripturis non infrequens. Prosequitur deinde descriptionē morum huiusmodi hominū.

- 7 Si autē potuerit soluere aduersatus solidi vix reddet dimidium, & computabit illud quasi inuentionem.
 8 Sin autem, fraudabit illum pecunia, & possidebit illum inimicum gratis.
 9 Et conuitia & maledicta reddet illi, & pro honore & beneficio, reddet illi contumeliam.

DVæ illæ dictiones, aduersatus solidi, non sunt Græcis, & variè leguntur. Quidam enim libri habent; aduersabitur vel auersabitur. Alij, aduersatus vel auersatus. Et pro, solidi, quidam habent aduerbium, solide, vt iungatur verbo, aduersabitur. At verisimile est interpretem potius vertisse, solidi, hoc est, integræ summæ mutuo datæ, vt explicaret, quid sit quod hic dicitur dimidium. Pergit commemorare quid in hominum moribus euenire soleat, vt huiusmodi commemoratione ostendat eorum quæ sunt indignitatem. Postquam, inquit, solutionis tempus aduenerit, qui mutuum accepit, non solūm dilationem postulabit cum multis querimonijs & causationibus, sed etiam si soluendo sit, tamen aduersatus primūm creditori suo debitum reposcenti, tandem vix dabit dimidium integræ summæ creditæ ei, & hoc ipsum computabit velut rem inuentam ipsi creditori, hoc est, non reputabit illud velut debitum, sed velut si creditor illud fortuitò reperisset, dicens aut sic se gerens quasi creditor fœlicem se reputare debeat, aut gratiam habere suo debitori, quòd vel dimidium ab eo obtinuerit. Si autem soluendo non sit, vt frequenter hominum socordia & prodigalitate fit, primūm quidem fraudabit illum pecunia quæ illi debetur, sicque præter meritum & culpam sui creditoris possidebit illum sibi inimicum, quem prius expertus erat amicum. Deinde verò etiam malum reddens pro bono, conuitia & maledicta reddet ei, vt hæc sint ei loco reddendæ pecuniæ. Quid verò mali hinc consequatur in moribus hominum, aperit cum subiicit:

- 10 Multi non causa nequitia non fœnerati sunt, sed fraudari gratis timuerunt.

GRæca habent; πολλοὶ ἐμχαρίμωντας ἀπιστεῖν εὐδυνῆσθαι; Multi igitur causa nequitia auersati sunt hominē, vt intelligatur de nequitia mutuum accipientium iam commemorata. Et quidam scripti codices nostri sine prima negatione habent; Multi causa nequitia non fœnerati sunt; quæ lectio etiā accipienda esset de nequitia mutuum accipientium. Verūm

Verum interpretem vertisse; non causa nequitiae; vt legerit a pro $\alpha\gamma$, satis patet ex aduersatiua particula; sed fraudari timuerunt. Itaque sensus est: Multi abstinerunt a mutuando non causa suae nequitiae, hoc est, non ex sui animi crudelitate & immisericordia, sed timuerunt praeter suum meritum & culpam fraudari sua pecunia. Hoc ergo subinfert praecedentibus non tanquam laudans aut etiam vituperans, sed vt ostendat fructum ingratitude & infidelitatis supra commemoratae. Ne tamen ea de causa a debitis misericordiae operibus homines reuocarentur, recte subiungit:

11 Veruntamen super humilem animo fortior esto, & pro eleemosyna non trahas illum.

EX Graecis constat dictionem, animo, iungendam non cum, humilem, sed cum, fortior. Habent enim, $\epsilon\pi\iota\ \tau\alpha\upsilon\iota\nu\omega\ \mu\alpha\kappa\rho\delta\acute{\upsilon}\mu\iota\sigma\sigma\upsilon$, hoc est, super humilem longanimis esto. Monet ergo ne erga eum qui verè pauper est, aut ex animo humiliter ac demissè loquitur, si non possit quod mutuo accepit, praescripto tempore reddere, creditor impatienter se gerat, obiurgando eum, & rigidè debitum exigendo, sed animo suo imperet & superet, vel condonando ei debitum, vel tempus solutioni concedendo. Item vt ne propter multorum iniurias & fraudes, qui se beneficio reddunt indignos, quis impatienti animo neget verè pauperibus humiliter opem petentibus subuenire, siue per mutuum, siue per donationem. Hoc enim significatur verbo $\mu\alpha\kappa\rho\delta\acute{\upsilon}\mu\iota\sigma\sigma\upsilon$, in maxima hominum perfidia & iniuria summam patientiam & humanitatem erga inopes beneficio non indignos praestare. Sic enim apud Matthaeum, seruus Matth. 18. qui domino suo rationem reddere non poterat, nec soluendo erat, orauit vsus hoc verbo: $\kappa\acute{\upsilon}\rho\iota\ \mu\alpha\kappa\rho\delta\acute{\upsilon}\mu\iota\sigma\sigma\upsilon\ \kappa\alpha\iota\ \epsilon\gamma\omega$. Domine patientiam habe in me. Nam haec affectio, quae Graecis dicitur $\mu\epsilon\kappa\rho\delta\acute{\upsilon}\mu\iota\alpha$, hoc est, patientia vel lenitas animi, acerbitati opponitur, qua plerique in beneficio aut exigendo aut negando vti solent. In secunda sententiae parte pro, trahas, Graecè est $\pi\alpha\rho\epsilon\lambda\kappa\acute{\upsilon}\sigma\upsilon\varsigma$, hoc est, protrahas, vt non sit intelligentium de non trahendo in iudicium, sed de non protrahendo expectationem pauperis, cum petit eleemosynam sibi fieri aut per mutuum, aut per donationem. Caeterum per humilem, intelligitur vel pauper & afflictus, vel is qui se verè humiliat, & demissè gratiam petit. Ad misericordiae ergo opera persuadendo, profectur in sequentibus, dicens:

12 Propter mandatum assume pauperem, & propter inopiam non dimittas eum vacuum.

13 Perde pecuniam propter fratrem & amicum tuum, & non abscondas illam sub lapide in perditionem.

CLaris quidem verbis, sed quae efficaces & varias rationes in se includunt, vrget ad beneficentiam exhibendam. Primum enim id faciendum insinuat propter mandatum Dei, qui etiam in veteri lege

ita facere præcepit, significans necessitatem esse ita facere, & eum qui benefacere negligit, à Deo tanquam transgressorem puniendum esse. Dicit ergo: Propter mandatum assume pauperem, hoc est, ne eum abijcias aut despicias, sed eum in tuam curam & tutelam suscipias. Secundo, significat etiam inopiam inuitare & impellere nos debere ad beneficentiam, quia vel illa sola sufficiens causa esse debet miserendi & benefaciendi. Itaque dicit; propter inopiam ipsius non dimittas eum vacuum à te, sed da ei siue mutuo siue dono quo eget, & quod à te petit. Tertiam beneficentiæ causam indicat nobis esse debere amicitiam, & sanguinis atque naturæ propinquitatem, ratione cuius illam debemus primùm quidem nobis coniunctioribus, sed tamen etiam omnibus hominibus, quos tanquam fratres & amicos habere debemus. Et quoniam à beneficentia frequenter homines impediuntur, ideo quòd velut perditum reputant quod egenti vel donant vel mutuatur: Perde, inquit, pecuniam propter fratrem & amicum tuum; non quòd verè perditum sit quod illis in eorù egestate impenditur (quia, ut inquit Sapiens, Fœneratur Domino qui miseretur pauperis) sed significare volens meritò fratrem & amicum cariorem esse debere unicuique quàm pecuniam, ut etiamsi perdenda esset, sicut existimât homines, propter tales perdenda sit, & in eos impendenda, etiamsi nò sit spes recipiendi illam ab ipsis. Et quoniam homines quidam proniores sunt ad conseruationem pecuniæ suæ, malunt eam fodere in terram, & sub lapide aliquo occultare, rectè subjicit; Et non abscondas eam sub lapide; significans potius in necessitates proximi expendendas esse opes, etsi ea ratione perire danti videantur, quàm sub lapide in terra occultandas, etsi ibi seruari homini videantur. Et ne re vera ibi bene seruari putarentur, addit; in perditionem; innuens tum verè perditioni exponi eas, siue propter rubiginem & corruptionem quam ibi frequenter contrahunt, siue quòd sæpe ibi repositæ veniunt in obliuionem hominum, siue etiam quòd ibi nullum faciant fructum vel possessori vel alijs, ita ut pereat earum vsus ad quem institutæ sunt. Ex contrario ergo significat, in egenos vel amicos vel fratres impensam pecuniam, etsi iudicetur perdita, re vera tamen non perire, sed optimè conseruari, ut in sequentibus docet. Quidam quod dicitur; Ne abscondas sub lapide in perditionem; intelligunt de perditione sui ipsius, quia hominis perditionem & damnationem adfert huiusmodi occultatio. Vnde Diuus Ambrosius lib. de Nabuthe cap. 4. legit: Ne abscondas sub lapide in mortem, sed magis accipiendum est de perditione pecuniæ occultatæ: vnde quædam Græca pro; ne abscondas; habent μή ιδύτω, hoc est, ne rubigine obducatur.

Math. 6. Conuenit hæc doctrina cum illo Saluatoris: Nolite thesaurizare vobis
Iacobi 5. thesauros in terra, vbi ærugo & tinea demolitur. & illo Iacobi: Diuitiæ vestræ putrefactæ sunt, & vestimenta vestra à tineis comesta sunt. Aurum & argentum vestrum æruginauit, & ærugo eorum in testimonium vobis erit, & manducabit carnes vestras sicut ignis, &c. Quibus verbis

verbis significatur vtraque perditio & opum asseruatarum, & eorum qui eas auare asseruant.

14 Pone thesaurum tuum in præceptis altissimi, & proderit tibi magis quàm aurum.

Intelligitur prior pars fere sic, vt significetur veram opulentiam reputandam consistere in impletione mandatorum Dei. De illa enim verum est manifestè, quòd proderit magis quàm aurum. At alium sensum Græca postulant, quæ habent, *κατ' ἐπιτολὰς ὑψίστου*, hoc est, secundùm mandata altissimi, vt sit sensus: Pone vel colloca thesaurum tuum iuxta mandata Dei, & prout ipse exigit à te. Dixerat enim non esse abscondendam pecuniam sub lapide, quod est ponere eam iuxta stultum consilium hominum. In contrarium ergo illius subiicit; pone thesaurum tuum iuxta præcepta Dei. Vbi autem iuxta eius præceptum sit collocandus thesaurus, exprimit versu sequenti. Quod sequitur; & proderit tibi magis quàm aurum; significat quòd thesaurum ponere & disponere iuxta Dei mandatum, magis proderit homini quàm aurum asseruatum, quod per se non prodest, sed magis obest saluti hominum.

15 Conclude eleemosynam in sinu pauperis, & hæc pro te exorabit ab omni malo.

Quidam libri habent, in corde pauperis, alij, in sinu. Nec ex Græcia satis constare potest vtra lectio sit præferenda. Nam illa aliter habent, *ἐν τοῖς ταμίῃς σου*, in cellis tuis. Quo quidam intelligunt significari, partem aliquam bonorum reponendam in cellarijs, vnde deprocuratur quod egenis sit largiendum. Alij intelligunt quenquam cellaria sua in quibus opes sint abdendæ, debere reputare necessitates proximorum, in quas sint conferendæ, iuxta illud Basilij: Horrea diuitum, domus & ventres sunt pauperum. Atque hac de causa videri potest interpretem vertisse, in corde, vel potius, in sinu pauperis. Persistit enim Sapiens in similitudine thesauri bene collocandi, & tuto loco reponendi, propter quod occulta loca & abdita solent quæri. Itaque significat thesaurum nostrum bene & tutè reponi, si concludatur in corde vel sinu pauperis, nam in sinu conuoluto solemus res abdere. simulque innuit, sine vlla ostentatione eleemosynam in pauperes conferendam, vt, iuxta Christi doctrinam, eleemosyna sit in abscondito, nec Pharisaorum more tuba publicetur. Subiungit autem *βουκτον* beneficentiæ ita positæ: Hæc inquit, etsi conclusa & abdita, etsi incognita hominibus, & ideo nec popularem honorem adferens: tamen etiam tacentibus pauperibus, & hominibus illam non celebrantibus, ipsamet Deum exorabit pro te ab omni malo, hoc est, liberationem ab omni malo & corporali & spirituali. Græca habent, *αὐτὴ ἐξελθῆταί σοι*, Ipsa eximet te ex omni afflictione. Sed noster videtur legisse *ἐξέλθῃ*

Matth. 6.

- 16 Eleemosyna viri quasi sacculus cum ipso, & gratiam hominis quasi pupillam conferuabit.
 17 Et postea resurget, & retribuet illis retributionem vnicuique in caput illorum.

HOs duos versus nulla Græca habent hoc loco, & omnino verisimile est interpretem hoc loco non vertisse, sed ascriptos prius margini à studio aliquo ex cap. 17. vbi ad verbū eidem habentur: deinde in contextum esse relatos, idque nō satis appositè, tum quòd incōmodè hæc interpositio separet versum sequentē à præcedenti, cum quo habet conuenientē connexionem: tum quòd in his versibus, vt hic sunt positi, videatur omnino relatiuum, ipso, referendum ad nomen, viri, & suppositum verborum, conferuabit, resurget & retribuet, esse nomen, eleemosyna, cum, vt supra dictū est cap. 17. ad nomen, Dei, de quo ibi præcedit, referendum sit & relatiuū, ipso, & verba illa tria. Certè D. Augustinus in Speculo totū hunc locum citans omittit hos duos versus, sine aliqua interpositione coniungēs versum sequentē cum præcedenti. Et recentem esse hanc interpositionē etiam hoc arguit, quòd libri illi qui cap. 17. habent, signaculum, quæ vera est lectio, hic tamen habent, sacculus, vt hinc intelligere liceat hæc interpositionē factam post illius loci corruptionē.

- 18 Super scutum potentis, & super lanceam, aduersus inimicum tuum pugnabit.

Eleemosyna, inquit, non solū orabit pro te, sed etiā validius quàm scutum & lancea potentis alicuius, pugnabit pro te contra inimicum tuum, siue visibilem, siue inuisibilem, nimirum quia meretur & impetrat vt Deus pro misericorde pugnet, & defendendo eum instar scuti ne quis ei noceat, & superando ac repellendo aduersarium veluti lancea in illum missa. Ideo enim rectè meminit & scuti hominem protegentis, & lanceæ hostem ferientis, vt duplicem hanc defensionem eleemosynam mereri & impetrare designet.

- 17 Vir bonus fidem facit pro proximo suo, & qui perdiderit confusionem, derelinquet sibi.

Proximus inopia pressus iuuari potest, non solū pecunia mutuo vel dono data, sed etiam fideiussione pro eo interposita. Itaque cum hætenus egerit de eo beneficentiæ genere, quod fit vel per mutuum, vel per eleemosynam: nunc de eo agere incipit, quod sponsione fit & fidei interpositione, in quo sæpe plus inest & officij & periculi, quàm in mutui præstatione. Et primū quidem solito suo more generalem præmittit sententiam ad fideiussiones pertinentem, deinde & monitionem subijcit. Vir, inquit, bonus fidem facit, hoc est, fideiubet pro proximo suo. Est enim Græcis ἰγγύσσει, hoc est, spondebit. Significat ergo ad virum bonū pertinere, vt cum opus est spondeat pro proximo suo.

Quod

Quod autem sequitur; & qui perdiderit, &c. dupliciter accipi potest. Aut vt referatur ad spondentem, & sit sensus: qui verecundiam amisit, ita vt non pudeat eum amicum egentem in necessitate destituere, is proximum suum derelinquet sibi, vt scilicet sibi ipsi ratione qua potest succurrat, vt hæc pars opponatur ei quod de viro bono dicitur in priori membro. Aut vt referatur ad proximum, pro quo vir bonus spondit, & sit sensus: Vir bonus spondet pro proximo suo, at sæpe fit vt proximus ille, quia inuerecundus est, nec pudet eum fallere datam fideiussori suo fidem, derelinquat suum sponsorem sibi, non liberans scilicet illum, sed sinens illum debitum exoluere pro quo fideiussit. Cui sensui congruit subiecta monitio, quamuis prior sensus videatur magis conuenire parti priori. Cæterum vt verbum, derelinquet, habeat accusatiuum, Dionysius ei coniungit nomen, confusionem, vt sit sensus: Qui perdiderit fidem, confusionem derelinquet sibi. Rabanus ex sequenti versu adiungit nomen, gratiam, vt sit sensus: qui perdiderit confusionem ita vt non erubescat infirmorum deseruire moribus, is derelinquet sibi gratiam, & condignam sui laboris recipiet mercedem. Verum huiusmodi distinctiones & intelligentiæ nec proposito multum conueniunt, nec Græcæ lectioni, quæ pro; derelinquet sibi; habet *ἡκαταλείψα αὐτόν*, hoc est, derelinquet eum. Subaudiendum est ergo, ipsum, iuxta sensus iam dictos.

18 Gratiam fideiussoris ne obliuiscaris, dedit enim pro te animam suam.

Monet eum pro quo quis spondit, ne immemor sit gratiæ, hoc est, beneficii à spondore præstiti, sed ita eius recordetur, vt & sollicitus sit ad liberandum suum sponsorem, & beneficium præstitum gratissima semper memoria complectatur. Et vt ostenderet quàm magnum sit fideiussionis beneficium: dedit, inquit, pro te animam suam; quo phrasi Hebraica significatur, quòd exposuerit se pro amico grati periculo. Per fideiussiones enim sæpe quis non tantum pecuniæ periculum, sed & captiuitatis & mortis in se suscipit. Maxime autem hoc dictum veritatem habet in eis, qui per susceptionem prælaturæ se suamque animam obligant pro promotione salutis subditorum suorum, quorum proinde beneficium & sollicitudo obliuioni tradenda non sunt, iuxta Paulum dicentem: Mementote præpositorum vestrorum, obedite eis, & subiaccete. *Hebr. 13.* Ipsi enim peruigilant quasi rationem reddituri pro animabus vestris.

19 Repromissionem fugit peccator & immundus: Bona repromissionis sibi ascribit peccator, & ingratus sensu derelinquet liberantem se.

Omnes fere libri habent, repromissorem, quidam tamen habent, repromissionem, nominatim codex Atrebatensis, atque ea lectio Græcis consentit. Itaque hæc sententia duas notas animi prauis & im-

probi continet. Alteram, animi plane illiberalis, eius scilicet qui suae fidei interpositione & sponfione neminem vult iuuare, etiam cum opus est & ratio postulat. Alteram, animi ingrati, eius scilicet qui alterius sponfione adiutus, sponforem suum frustratur, seque sic gerit quasi illius bona, sua essent. Dicit ergo primum, quod homo peccator & immundus, hoc est, prophanus, qui nulla pietate commouetur, refugit omnem repromissionem qua se pro alio obliget. Deinde vero addit, quod peccator etiam alio vitio laboret, nempe quod bona repromissoris, hoc est, eius qui pro ipso fideiussit, sibi ascribat, quia dum sollicitus non est ut eum a sua obligatione liberet, sic se gerit, ac si illius bona, sua reputaret: & talis cum sit mente & animo ingratus, derelinquet eum obligatum qui ipsum liberauerat sua sponfione. Hac autem simplici narratione ob oculos proponit quae in moribus hominum contingunt, insinuans quam haec sint indigna, & quanta quorundam sit ingratitude, & ex consequenti etiam innuens quod postea exprimit, quod quanquam non semper sponfiones sint praetermittendae, cautè tamen prouidendum ne temerè fiant, & pro improbis, ut ne pro beneficio maleficium reportetur.

20 Vir repromittit de proximo suo, & cum perdidit reuerentiam, derelinquetur ab eo.

GRæca non habent hanc sententiam, & cum coincidere videatur cum ea quae superius est posita ante tres versus, verisimile est ex alia versione prius margini ascripta, postea contextui esse insertam, ut aliàs sæpius in hoc libro factum apparet. Recipit autem & haec sententia duplicem illam intelligentiam quae superius est tradita, ut vel significetur quod vir, si bonus sit, spondet pro proximo suo cum opus est: si autem inuerecundus est, tunc proximus derelinquitur ab eo. Vel quod cum is pro quo alius spondit, est inuerecundus & perfrictæ frontis, tunc qui spondit derelinquitur ab eo pro quo spondit.

21 Repromissio nequissima multos perdidit dirigentes, & commouit illos quasi fluctus maris.

Quidam libri habent malè, pro dirigentes, delinquentes, omnes autem fere habent diligentes: intelligiturque ea lectio de promissione qua quidam subdolè & nequiter promittunt se sponfores suos, qui eos diligunt, & ex dilectione pro eis fideiubent, seruaturos indemnes. At legendum esse, dirigentes, quomodo & Rabanus legit, & quidam codices scripti, etsi pauciores, demonstrat dictio Græca *κατευθυντας*. Ea enim dicitur a rectitudine & directione, & significat hic eos qui feliciter, rectè & prosperè degunt. Et nomen, repromissio, non aliam hic significare promissionem, sicut nec superius, quam eam quae fideiussio dicitur & sponfio, Græca etiam manifestat dictio, *ἑγγύη*. Porro dictio, nequissima, addita ab interprete, non est tam accipièda ut significet vitium culpæ, quam ut significet nocumentum. Ostendit enim hæc sententia cum sequenti,

sequenti, quantum malum sæpe sponsores incidant ex fideiussionibus temerè & imprudenter susceptis, & est sensus: Fideiussio imprudens & noxia multos sæpe perdidit, tales qui in suis negotijs bene dirigebantur, & prosperè degebant, & commouit atque agitauit eos, quomodo fluctus maris nauem huc illucque agit. Quod versus sequens clarius exponit.

22 Viros potentes gyrans migrare fecit, & vagari fecit in gentibus alienis.

Distio, gyrans, non est Græcis, addita est autem ab interprete occasione similitudinis adhibitæ de fluctu marino. Quemadmodum enim ille nauem in orbem circumuoluit, ita & sponsio multos etiam qui prius potentes erant & diuites velut circumagens, fecit è suis migrare domibus & locis, dum per sponsores suis rebus exuti proprium solum vertere coguntur, & alienas quærere sedes, imò & vagari de vno loco in alium, quod multis nominibus maximæ est infelicitatis & miseriæ. vnde & subiicit:

23 Peccator transgrediens mandatum Domini, incidet in promissionem nequam: & qui conatur multa agere, incidet in iudicium.

O Stendit quàm graue malum sit incidere in fideiussionem aliquam imprudentem & noxiam, vt quod Deo vindicante accidat homini in pœnam præcedentium delictorum, insinuans ex consequenti, virtuti & pietati studendum, vt per quam Deo prouidente vti ab alijs malis, ita & à tam graui incommodo homo sit protegendus, innuens etiam, molestias plerasque quas homines aliena malitia ferunt, Deo puniente immitti, quomodo etiam superiori capite dixit; derelinquentes Dominum incidere in peruersam linguam. & Ecclesiastes 7. dicitur, quòd qui placet Deo effugiet malitiam mulieris: qui autem peccator est, capietur ab illa. In secunda autem parte cum dicitur. Et qui conatur multa agere; notandum Græcis esse, καὶ δὲ δὴ ἰσχυρὰ ἐργολαβίας. Est autem ἐργολαβία, operum agendorum in se susceptio, & maximè tribuitur hominibus curiosis & avaris, qui rebus suis non contenti, multis negotijs implicantur, pluraque aut spondendo aut redimendo, aut negotiando in se suscipiunt, quàm & res ipsorum & ingenij vis ferre possit: quales erant olim publicani, qui in prouincijs vestigalia populi Romani redimebant atque exercebant. Non malè ergo vertit noster interpres; Qui conatur multa agere, præter necessariorum scilicet negotiorum suorum tractationem, alienis negotijs se ingerendo per fideiussiones aut redemptiones, aut similes modos. Talis enim cum posset alioqui quietè agere, sua tantum curando, incidit sæpe in lites, & contentiones & iudicia forensia, quæ illi magnam adferunt molestiam, & sæpe etiam pericula, vt docet experientia. Græca namque habent, καὶ ἰσχυρὰ, hoc est, incidet in iudicia.

24 Recupera proximum secundum virtutem tuam, & attende tibi ne incidas.

Postquam ostendit & pietatis officium esse quandoque fideiubere pro alio, & tamen eam rem multis saepe malis subiectam esse, concludendo tandem hoc argumentum recte monet, ut quisque & secundum vires suas proximum labentem recuperet, restauret ac subleuet, & tamen sibi caueat, ne dum alium erigere studet, ipse cadat, aut incidat in ea mala quae dicta sunt, videlicet in fideiussionem noxiam, & in iudicia litigiosa.

25 Initium vitae hominis aqua & panis, & vestimentum, & domus protegens turpitudinem.

Pro initium, hic rursus est Graecis ἀρχή, quam dictionem etiam hic magis verti conueniebat, praecipuum vel principatum, quemadmodum ibi: Breuis in volatilibus est apis, & initium dulcoris habet fructus illius. Significatur enim, quod praecipuum vitae humanae, eiusque summa & caput est aqua & panis, &c. Docet autem haec sententia frugalitatem & ἀνὸςφρυσία, hoc est, acquiescentiam in praesenti fortuna etiam mediocri, quod vita hominis paucissimis & parabilibus facile contenta sit, quemadmodum etiam monet Paulus: Habentes, dicens, victum & amictum, his contenti simus. Hanc autem doctrinam recte praecedentibus subinfert, tum quia mox reprehendit ἐργολαβία, & studium multa agendi: tum ad significandum qua ratione fieri possit ut non egeamus multum aliorum subsidijs per mutuuum aut fideiussionem, si scilicet contenti simus paucis illis quae naturae sustinendae sufficiunt. Duplicia autem indicat naturae esse necessaria, quemadmodum & Paulus dicens, victum & amictum. Nam pro victu, hic ponit duo illa, aqua & panis: pro amictu vel integumento, illa duo, vestimentum & domus. Tegimur enim & vestibus & aedibus, quarum duplex est usus necessarius, nimirum ut his tecti & aeris iniuriam depellamus, & verecundiam conseruemus in his rebus quae deformem habent aspectum: quorum posterius tantum hic exprimitur, ad notandum hominum stultam superbiam, qui cum potissimum ad tegendam turpitudinem vestem & domum quaerere deberent, praeclearas sibi & pretiosas vestes parant, & insignia palatia extruunt honoris & gloriae causa. Sic & cum dicit pro victu, aqua & panis, innuit quam paucis & quam parabilibus natura contenta esse posset, & notans hominum ingluuiem, quibus nihil vnquam satis est: sub aqua tamen & panis nomine, phrasi Hebraica comprehendens quaecunque ad potum & cibum pertinent.

26 Melior est victus pauperis sub tegmine asserum, quam epulae splendidae in peregre sine domicilio.

AD commendandam frugalitatem dicitur istud contra eos, qui dum prodigalitate sua dilapidauerunt, alienas dapes & regiones quæ-
re coguntur. Item contra eos, qui quia humili sua fortuna nolunt esse contenti domi suæ, vbi quietè agere possent, malunt foris peregrinari, & seruituti se subijcere illis apud quos se lautius victuros sperant. Contra tales ergo dicit, quòd præferendus sit tenuis & vilis victus pauperis sub humili casa splendidis epulis eorum qui peregrè versantur sine domicilio proprio. Est enim graue & indignum homine ingenuo ac libero, alienis ali sumptibus, & vt dicitur, aliena viuere quadra, atque cogi subinde domum mutare. Vnde bene celebratum est prouerbio: *οἶκος φίλος, οἶκος ἄριστος*, domus amica, domus optima. & : Domi manere oportet bellè fortunatum. Quod Menander pulchrè expressit iambis: Domi manere oportet vt liber fiet. Aut liber esse desinat qui diues est. Narratur de Diogene Cynico quod huic subscribit sententiæ, quòd cum Craterus Alexandri Magni præfectus, homo prædiues, inuitaret illum vt ad se commigraret, responderit: Malo Athenis salem lingere, quàm apud Craterum opipara frui mensa; sentiens libertatem quamuis inopem, omnibus diuitum delitijs præferendâ cum miquitur libertas. Bene ergo subijcit Sapiens:

27 Super minimum & magnum placeat tibi, & improprium peregrinationis non audies.

DVplex hic est lectio. Nam multi legunt; minimum pro magno. Alij; super minimum & magnum; quæ lectio Græcis consentit. Habent enim, *ὡς μικρὰ καὶ μεγάλα ἰουδαίαρχε*, super parua & magna complacentiam habe. Vult ergo vnumquemque sua fortuna contentum esse, siue pauca siue multa possidere datum sit, vt Paulum imitetur dicentem: Ego didici in quibus sum sufficiens esse. Scio & humiliari, scio Philip. 4. & abundare, vbique & in omnibus institutus sum, & satiari & esurire, & abundare & penuriam pati. Hi autem quos suæ fortunæ pœnitet, & ob id alienam consecretantur quam foris quærunt, multa frequenter impropria audire coguntur in sua peregrinatione, vt in sequentibus explicat. Monet ergo vt præsentī fortuna quisque contentus domi potius maneat, quàm foris meliorem quærat. Sic enim futurum, vt non audiat improprium quod peregrinantibus obijci solet, videlicet quòd aduenæ sint, quòd extorres, & id genus similia. Hinc subijcit:

28 Vita nequam hospitandi de domo in domum, & vbi hospitabitur, non fiducialiter aget, nec aperiet os.

ORdo & sensus est; Vita hospitandi de vna domo in alium, est nequam, hoc est, misera & calamitosa. Idque demonstrare volens, commemoransque eius vitæ incommoda, primùm ostendit per eam eripi homini libertatem & fiduciam tum agendi, tum loquendi. Deinde & alia subijcit incommoda, dicens:

- 29 Hospitabitur & pascet, & potabit ingratos, & hæc amara audiet.
- 30 Transi hospes, & orna mensam, & quæ in manu habes, ciba ceteros.
- 31 Exi à facie honoris amicorum meorum, necessitudine domus meæ: hospitio mihi factus est frater.

HAc descriptione prosequitur alia varia peregrinatum incommoda, nempe quòd qui tales sunt ob comunicatum sibi hospitium, sua in hospitum suorum vsum impendere coguntur quòd eos sibi demereantur, nec tamen inde gratiam aliquam ab eis referant, quòd sibi debitum reputent quicquid beneficij impenditur: qui non tantum ingratos se præbent, sed & amara verba adiungunt, quibus & seruitutem requirunt, & eorum quæ ad manum sunt bonorum communicationem. Quibus consumptis hospitem suum abire præcipiunt, prætextu amicorum superuenientium qui sint hospitio recipiendi. Itaque cum dicitur; transi hospes; non præcipitur hospitis discessus, sed vt surgat è loco in quo quiescit ad instruendam mensam, & cibandum non tantum se, sed etiam alios his quæ ad manum habet. Et vltimus versus hunc habet sensum. Exi domo mea propter honorem quem debeo superuenientibus amicis meis, eo quòd eis domus mea est necessaria. Nam frater meus mihi hospitio recipiendus est, quem simul tecum recipere non possum.

- 32 Grauià hæc homini habenti sensum, correptio domus, & improprium fœneratoris.

Concludendo totum quod dictum est, duarum rerum exprobrationem grauem esse dicit homini habenti sensum, hoc est, prudentiam. nam Græcè est φρόνησις. Altera, est increpatio, quam quis sustinere cogitur propter domum in quam quis hospes recipitur, & ex qua pro arbitrio domini cedendum est. Altera, est exprobratio, quam ob acceptam mutuo pecuniam à mutuante frequenter patitur qui mutuo accepit. Atque ex hac iam conclusione insinuatursatis quorsum de frugalitate seruanda superius sermonem subiecerit, nempe vt per eam liber quisque sit ab vtroque improprio.

CAPVT